

ФИЛОЛОГИЧЕСКАТА ПОДГОТОВКА НА МАТЕЙ ПРЕОБРАЖЕНСКИ*

Иво Братанов

Дейността¹ на бележития български народен будител Матей Преображенски, свързана с нашата възрожденска книжнина, почти точно съвпада с един важен подпериод (според периодизацията на Л. Андрейчин, вж. [1, с. 49]) от историята на новобългарския книжовен език – подпериода на разгърнато изграждане, започнал от Кримската война и продължил до Освобождението. Матей Преображенски активно се включва в българския културен живот от това време като книжовник, пътуващ книжар, основател на читалища и на училища. Неговите книги се ползват с популярност сред съвременниците му и влияят върху езиковото съзнание на широк кръг от читатели по онова време (кратки сведения за книжовната дейност на Матей Преображенски вж. в [3, с. 325 – 335] и [4, с. 58 – 60]). Затова може да се предполага, че печатните текстове на Матей Преображенски имат отношение към процеса на изграждането на новобългарския книжовен език (доизграждане на нормативния му комплекс, стилистичната му диференциация и обогатяването му).

И така, от гледна точка на историята на новобългарския книжовен език придобива важност и въпросът за филологическата подготовка на Матей Преображенски. За нея липсват преки сведения, дадени от самия книжовник, но в неговите книги се намират отделни податки, които могат да ни ориентират по този въпрос. По-долу тези сведения ще бъдат събрани и систематизирани, за да се изясни каква е филологическата подготовка на Матей Преображенски.

Тъй като филологическата подготовка на книжовника се намира в най-тясна връзка с живота му, тук ще посочим преди всичко необходимите биографични сведения за Матей Преображенски.

Светското име на Матей Преображенски е Моно Петров Кънев Сеизмонов (биографичните сведения привеждаме по [3, с. 303 – 325], [5], [6, с. 64 – 66], [9, с. 167 – 168], [10, с. 14 – 25], [11] и [15, с. 509 – 514]). Той е роден през м. октомври 1828 г. в с. Ново село, което отстои на 20 км западно от Велико Търново. Произхожда от богато семейство. Баща му Петър, майка му Слава и сестра му Йована умират от чума през 1837 г. Семейният имот, оставен от тях, е разпилян от роднините им и малкият Моно е принуден да стане ратай. През 1838 – 1846 г. чиракува и същевременно изучава терзийство. През 1840 г. е слуга в Дряновския манастир. От 1846 г. е послушник в Преображенския манастир. През същата година започва и да учи. На 9 април 1848 г. е подстриган за монах в Преображенския манастир. През 1850 г. е учител в с. Балван махала, съседно на родното му село. Посещава Света гора (1851 г.), Варна и Тулча (1853 г.). През 1854 г. живее в Телишкия манастир при Челик дереси, до р. Дунав. Връща се в манастира

“Света Троица” (срещу Преображенския манастир) през 1854 г., а през 1855 г. е в скита “Св. Никола Зелениковски” при Троянския манастир. През 1856 – 1861 г. пътува до Палестина, посещава Йерусалим, Цариград, Русия и Влашко. През 1862 г. активно участва в Първата българска легия в Белград. Там се запознава с Георги Раковски и се сприятелява с Васил Левски. След разтурването на легията преминава с чета в България (1863 – 1864 г.). През 1864 г. живее последователно в родното си село, в Батошевския манастир и в Преображенския манастир.

От 1864 г. Матей Преображенски е пътуващ книжар. Продава най-различни книги (религиозни, нравоучителни и забавни), учебници и календари. Така за сравнително кратко време обикаля цяла Северна България. От м. май 1869 г. до м. ноември 1872 г. много дейно помага на Васил Левски в революционната му работа – разпространява неговите революционни идеи сред народа; пренася оръжие, пари и революционни издания (книги, брошури и вестници); организира (заедно с Бачо Киро и с други борци за народна свобода) създаването на складове за боеприпаси и за храна в Дряновския манастир. Заедно с Апостола на свободата посещава Елена, Трявна, Габрово, Казанлък и Стара Загора (1869 г.).

През 1870 г. Матей Преображенски се грижи за откриването на читалища и училища, които да подпомогнат тайната революционна организация у нас. Той именува училището “Селска любов” в с. Бяла черква (1870 г.). През 1870 г. основава (заедно с Бачо Киро) читалище в с. Сухиндол, а на следващата година основава читалище “Нов живот” в с. Мусина. През 1871 г. Матей Преображенски подпомага Бачо Киро при изнасянето на театрални представления в с. Бяла черква и в с. Михалци. През следващата година Матей Преображенски разпространява Устава на БРЦК, отпечатан през 1871 г. През м. май 1872 г. е в Чирпан, а след това урежда селскостопанска кооперация в с. Михалци. Към края на същата година и в началото на 1873 г. последователно посещава Стара Загора, Пловдив, Перушица, Карлово, Сопот, Севлиево, Търново и София. През 1873 г. основава (заедно с учителя П. Тодоров Франгов) читалище “Горско начало” в с. Горско Сливово. През м. февруари 1873 г. Матей Преображенски се среща с Панайот Хитов в Белград. От 1873 г. живее в родното си село. Събира средства за построяване на комитетски хан до с. Ново село, край пътя Севлиево – Търново. Оказва голяма помощ на Стефан Стамболов в революционната му дейност в Търновско.

Матей Преображенски умира внезапно в началото на м. март 1875 г. в родното си село. Причина за смъртта му е възпаление на ухото.

Първоначално образование Матей Преображенски придобива в училището на Преображенския манастир. Както самият книжовник отбелязва в своя Ръкописен сборник от 1853 г. (с. I), „почна̀х самъ кни́га да́ 1”ча: 1846 .””. Очевидно е, че това означава придобиване на първоначална грамотност, **но също така и изучаване на черковнославянския език, чието преподаване е задължително за манастирските училища в православните славянски**

страни. Многобройните пътувания до Света гора, Варна, Тулча, Телишкия манастир, Палестина, Цариград, Русия, Влашко и Белград разширяват културата на Матей Преображенски и му позволяват да се запознае с различни книги. Както справедливо посочва Ат. Лазовски, Матей Преображенски „е бил един от малцината вещи познавачи на старата българска литература. Не само е четял свободно книги на старобългарски, но е владеел този език като жив.” [7, с. 153, кол. 2]

Особено важен за разширяване на филологическата култура на отец Матей е престоят му в Преображенския манастир. Манастирът разполага с богата библиотека, в която има ръкописи и старопечатни книги (конкретни сведения за библиотеката на Преображенския манастир вж. в [16]). Установен е например важният факт, че когато Матей Преображенски съставя своя Ръкописен сборник от 1853 г., той ползва ръкописния сборник „Собранник”, преписан в Преображенския манастир през 1833 г. [14, с. 86, кол. 2]

Вторият важен фактор, съдействащ за обогатяването на филологическата подготовка на отец Матей, е престоят му в Св. гора. Там Матей Преображенски се запознава с различни ръкописи и печатни книги, които намира в библиотеките на светогорските манастири. Не разполагаме с преки изказвания или сведения на самия книжовник кои книги е чел в Св. гора. Бъдещи текстологически изследвания на печатните книги на Матей Преображенски навярно ще установят кои по-стари текстове е използвал отец Матей при съставянето на своите книги.

Третият фактор, който разширява общата култура на Матей Преображенски, е дейността му като пътуващ книжар. Той продава различни книги – има сведения, че е продавал религиозни, нравоучителни и забавни книги, учебници и календари, а нелегално е пренасял и революционна литература. По този повод Хр. Марков изтъква: „По-сетнѣ монахътъ (Матей Преображенски – в с. н. – И. Б.) не носѣлъ само черковни книги: освѣнѣ коженитѣ дисаги сега два козяни чувала на другъ конь, ездень отъ слугата му, се отваряли и селянитѣ за прѣвъ п^отъ виждали тукъ Славейковитѣ „Песнопойки”, „Нова мода календаръ” „Веселушка”, „Гайда” и др.

Въ по-интименъ кр^огъ, обикновено вечеръ прѣдъ попа, даскалитѣ и нѣкои само селяни, монахътъ разтварялъ *тайнитѣ отдѣления на дисагитѣ и семеритѣ* и оттамъ почвали да излизатъ забраненитѣ въ Турция съчинения: „Горски п^отникъ”, „Нѣколко рѣчи о Асеня I”, в. „Българска дневница”, в. „Дунавски лебедъ.” [10, с. 12] В своята книга „ПРИКАСКИ или Нравоучителни примѣри” Матей Преображенски препоръчва Петко-Славейковия превод на романа „Робинзон Крузо” от Д. Дефо като „доста любопитна повѣсть” [ПРИКАСКИ или Нравоучителни примѣри, с. 59, бел. под л.]. Пак в същата книга е документирано, че отец Матей е чел и в-к „Дунавъ”

[ПРИКАСКИ или Нравоучителни примѣри, с. 127], и сп. „Книжевній Имотъ” [ПРИКАСКИ или Нравоучителни примѣри, с. 126, бел. под л.].

Самият Матей Преображенски притежава богата лична библиотека. Този факт е особено показателен, тъй като уставът на Преображенския манастир, въведен през 1830 г. и прилаган по времето, когато отец Матей е монах в този манастир, разрешава монахът да има само 5 книги – евангелие, апостол, псалтир, светче и наустница [9, с. 166, бел. № 4 под л.]. Хр. Марков съобщава за библиотеката на Матей Преображенски: „О. Матей ималъ много голѣма за времето си частна библиотека. Часть отъ нея е била разпродадена за дългове, още когато билъ въ Рилския метохъ въ Търново. Останалитѣ книги прѣнелъ въ родното си село прѣзъ 1873 г. и ги държалъ въ два голѣми сандѣка. Книгитѣ били повече от 1,000. Много отъ тѣхъ били руски, сръбски и грѣцки. Най-важното е, че имало много рѣкописи, обаче наслѣдницитѣ на О. Матея, земледѣлци хора, не ги пазили, както и книгитѣ, съ нуждното усърдие.” [10, с. 25 – 26]. На 15 април 1911 г. Хр. Марков е видял запазените книги от библиотеката на Матей Преображенски – общо 46 книги (точен списък на тези книги вж. в [10, с. 26 – 28]). Между тях има религиозни, исторически и художествени книги. В библиотеката му се намират и следните книги, пряко свързани с граматиката и с литературата:

А) **граматики** – Граматика за Новобългарския езикъ, отъ Ив. К. Момчиловъ. Русчукъ 1868 г. (стр. 157); Граматика или Буквеница Славенска, изд. отъ Христо К. Сичанъ Николовъ. Цариградъ 1858 год. (I часть 168 стр., II – 61 стр.); Турскій букварь за българскыты юноши, отъ Стефана Вълковъ изъ Жеравна. Цариградъ 1862 г. (стр. 64);

Б) **читанки и христоматии** – Сборникъ от разны съчинения, изчерпани отъ французската литература отъ Добря В. Попова, издание I. Цариградъ 1860 г. (стр. 218); Пространна българска читанка, отъ Тодора Икономовъ. Русчукъ 1868 г. (стр. 119)

И така, Матей Преображенски няма възможност да получи системно и пълно филологическо образование. Самият той споменава за „малкото си знанія по Граматическо” [ПРИКАСКИ или Нравоучителни примѣри, с. III]. Все пак неговата филологическа култура е относително добра за времето си. Отец Матей упорито се самообразова във важни книжовни средища (предимно манастирски) у нас и в чужбина. Матей Преображенски познава поне някои от възрожденските граматики на българския език, има познания по чужди езици (черковнославянски, руски, сръбски, грѣцки и турски) и е добре запознат с книжовното дело на някои от съвременните му поети и писатели (например с текстове на Г. Раковски, П. Р. Славейков и Д. Войников).

ИЗТОЧНИЦИ

1. Книжица малла, съдържаща въ свѣѣ 1² ста въ чиноположенѣ монашескагѣ ѡбразѣ. ѡбрѣтаются же и инѣи полѣзныиша словеса стѣхъ ѡцѣ • Списаниемъ мѣмъ монахѣ житѣла терноводервентскагѣ монастырѣ, превѣраженѣ гдѣе, за своѣ полѣзѣ, и потребѣ. въ лѣто § хртѣ. ѡснѣ. мѣз феврѣа рѣи. (за този сборникъ вж. [9, с. 164 – 169], [14, с. 86], [8], [12], [13, с. 149 – 155] и [2, с. 87]).

2. ПРИКАСКИ или Нравоучителни примѣри за прочитаніе на всѣкиго, който желае своето поправленіе. *събралъ и нарѣдилъ* Монахъ **Матей Петровъ** Прѣображенскій. **изданіе първо**. РУССЕ, Въ печатницата на Дунавската областъ. 1872, 135 с., 8⁰

БЕЛЕЖКИ

1. Настоящият доклад е част от по-голямо изследване на езика на Матей Преображенски.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Андрейчин, Л., Из историята на нашето езиково строителство. С., Издателство „Народна просвета“, 1977, 256 с.
- [2] Братанов, И., Графични особености на Ръкописния сборник на Матей Преображенски. – Научни трудове на Русенския университет „Ангел Кънчев“. Т. 45, серия 5.2 – Езикознание и литературознание. Педагогика и психология. Русе, 2006, с. 87 – 91.
- [3] Бурмов, Ал., Отец Матей Преображенски (Материали за биография). – В: Александър Бурмов Избрани произведения в три тома. Т. II. С., Издателство на БАН, 1974, с. 301 – 335.
- [4] Диамандиева, К., За литературната дейност на Матей Преображенски. – В: Отец Матей Преображенски – Миткалото (Статии и научни съобщения). Съставител Тодорка Драганова. С., Издателство на ОФ, 1988, с. 53 – 61.
- [5] Ковачев, Н., Летопис на отец Матей Петров Преображенски – Миткалото. – В: Отец Матей Преображенски – Миткалото (Статии и научни съобщения). Съставител Тодорка Драганова. С., Издателство на ОФ, 1988, с. 11 – 15.
- [6] Лазовски, Ат., Отец Матей Преображенски като апостол и книжар. – Във: Възрожденски книжари (Сборник документални очерци). Съставил и редактирал Петър Парижков. С., ДИ „Наука и изкуство“, 1980, с. 63 – 73.
- [7] Лазовски, Ат., Моралистът и писателят Матей Петров Преображенски. – В: Литературен алманах „Янтра“. Издание на Дружеството на писателите – Велико Търново. Кн. 1 – 1980. С., Издателство „Народна младеж“, 1981, с. 145 – 155.
- [8] Лазовски, Ат., Жива връзка между старата и новата българска култура. – Сп. “Родна реч”, год. XXXVI, № 7 – 8 (8); ноември 1992 г., с. 44 – 45.
- [9] Маждракова-Чавдарова, О., Нови данни за Матей Преображенски из един новооткрит негов ръкопис от 1853 г. – Известия на държавните архиви. Кн. 18. С., ДИ “Наука и изкуство”, 1970, с. 163 – 177.
- [10] Марковъ, Хр. История на 9-тъ дни въ Дръновския монастырь (1876). Издава читалище „Съединение“ - с. Михалци – Търновско. С., 1912, 228 с.
- [11] Матей Преображенски. – В: Българската възрожденска интелигенция (Енциклопедия). Съставители проф. д-р Николай Генчев, Красимира Даскалова. С., ДИ “Д-р Петър Берон”, 1988, с. 408, кол. 2 – 3.

- [12] Николова, Р., “Книжица малая” от Матей Петров-Преображенски. – Сп. “Родна реч”, год. XXXVI, № 5 – 6 (6); юни 1992 г., с. 45 – 47.
- [13] Николова, Р., Книжовното дело на Матей Петров Светопрераженски в системата на българската възрожденска култура през втората половина на XIX век. – В: Матей Петров Монах Светопрераженски. Защита на православието. С., Издателска къща ЛИК, 2007, с. 129 – 187.
- [14] Радев, Ив. Нови данни около книжовното наследство на Матей Преображенски. – Сп. „Векове”, год. XVI (1987 г.), кн. 2, с. 84 – 87.
- [15] Радев, Ив., Отец Матей Преображенски. – В: Иван Радев. История на Велико Търново (XVIII – XIX век). В. Търново, Издателство „Слово”, 2000, с. 508 – 514.
- [16] Стефанов, П., Библиотеката на Преображенския манастир. – Сп. „Език и литература”, год. XXXVI (1981 г.), кн. 4, с. 90 – 103.

**Докладът е публикуван в Научните трудове на Русенския университет „Ангел Кънчев”. Т. 46, серия 7 – Езикознание и литературознание. Русе, 2007, с. 171-175.*